

LA METALÒGICA EN LA CRÍTICA DE LA RAÓ PURA

Josep Lluís Blasco i Estellés

Universitat de València

EN aquesta ponència pretenc comentar un text de la C.R.P., concretament dels comentaris que fa Kant a la taula de categories, en el qual es refereix a la doctrina clàssica dels transcendents (*Unum, Verum i Bonum*). Començaré justificant el perquè d'aquesta reflexió, i deixaré per a més endavant la pregunta que tothom es pot fer: ¿què tenen a veure els predicats transcendents de l'ésser amb la metalògica?

És sabut per tots que Kant declara en la C.R.P. que la lògica, de manera diferent a la matemàtica i la física, va entrar en el camí segur de la ciència sense titubejos, sense períodes previs, sense haver de caminar fins arribar a constituir-se com a ciència, i que un cop constituïda esdevé d'immediat acabada, completa. Aquesta tesi l'enuncia Kant en un conegut text del pròleg a la segona edició que passe a reproduir:

Que la Lógica ha tomado este camino seguro desde los tiempos más antiguos es algo que puede inferirse del hecho de que no ha necesitado dar ningún paso atrás desde Aristóteles, salvo que se quieran considerar como correcciones la supresión de ciertas sutilezas innecesarias o la clarificación de lo expuesto, aspectos que afectan a la elegancia más que a la certeza de la ciencia. Lo curioso de la Lógica es que tampoco haya sido capaz, hasta hoy, de avanzar ni un solo paso. Según todas las apariencias se halla pues definitivamente concluida. En efecto, si algunos autores modernos han pensado ampliarla a base de introducir en ella capítulos, bien sean *psicológicos*, sobre las distintas facultades del conocimiento (imaginación, agudeza), bien sean *metafísicos*, sobre el origen del conocimiento o de los distintos tipos de certeza, bien sean *antropológicos* sobre los prejuicios (sus causas y los remedios en contra), ello procede de la ignorancia de tales autores acerca del carácter peculiar de esta ciencia (...).

El que la Lógica haya tenido semejante éxito se debe únicamente a su limitación, que la habilita y hasta la obliga, a abstraerse de todos los objetos de conocimiento y de sus diferencias. En la Lógica el entendimiento no se ocupa más que de sí mismo y de su forma. Naturalmente es mucho más difícil para la razón tomar el camino seguro de la ciencia cuando no simplemente tiene que tratar de sí misma, sino también de objetos (C.R.P., B VIII-IX).¹

¹ Citaré, tret d'indicació en contrari, la versió castellana de la C.R.P. de Pedro Ribas editada en Alfguara, Madrid, 1978.

És tòpic també ridiculitzar aquesta tesi al·ludint a que si Kant escrivia açò en 1787, poc menys de 100 anys després, en 1879, publicava Gottlob Frege el seu *Begriffsschrift* que pot considerar-se com l'inici d'una nova etapa en el desenvolupament de la Lògica. No vaig a negar que Kant sostingué que la Lògica estava ja completada, ja que l'enteniment en analitzar-se formalment a si mateix es té present en tota la seua estructura, però el que vaig a posar de manifest és que no s'escgota en aquesta tesi l'aportació de la C.R.P. a la naturalesa de la Lògica.

Hi ha un subtil problema que obliga a una reflexió més pregona sobre la Lògica en la C.R.P.: ¿Com és que la Lògica (¿general?, ¿formal?...) entrà en el camí segur de la ciència amb Aristòtil i immediatament fou clausurada i esdevingué completa (excepte retocs menors) i la lògica transcendental, en la qual "el entendimiento no se ocupa más que de sí mismo y de su forma" (bé que ací la paraula forma tindrà un altre sentit), per repetir el text referit a la lògica general, tarda més de dos mil anys en constituir-se? Hi ha molts textos en els quals Kant afirma que la filosofia transcendental s'acaba (com la Lògica general) d'una vegada per totes i no admet mes addicions. Citaré un text conegut del principi de l'*Analítica Transcendental*:

Tal completud de una ciencia no puede suponerse garantizada por la estimación aproximada de un agregado que ha sido obtenido a base de tentativas diversas. Sólo es posible mediante una *idea de conjunto* del conocimiento a priori del entendimiento y (mediante) la clasificación —a partir de dicha idea de conjunto— de los conceptos que la componen. Es decir la *completud* (Vollständigkeit) [*el subratllat és meu*] es únicamente posible mostrando la *interconexión* de los conceptos *dentro de un sistema*. El entendimiento puro (...) constituye, pues, una unidad subsistente por sí misma, autosuficiente, no susceptible de recibir adiciones exteriores. Por consiguiente, el conjunto de su conocimiento constituirá un sistema comprendido y determinado bajo una idea. La completud y la articulación de tal sistema pueden, al mismo tiempo, suministrar una prueba de la corrección o la autenticidad de todos los elementos cognoscitivos que entran en él (C.R.P., B 89-90).

El propi Kant dona una raó d'aquest retard en la constitució de la Lògica Transcendental al final de la Crítica, en l'últim capítol (*Història de la raó pura*) explicant els passos històrics que ha hagut de donar la raó, respecte a l'objecte dels coneixements, a l'origen i al mètode fins arribar al seu moment *crític*, i afirma amb eixa coneguda ingenuïtat il·lustrada que anima tota la Crítica:

Sólo queda el camino *crítico*, si el lector ha tenido la amabilidad y la paciencia de recorrerlo conmigo, puede ahora juzgar si le gustaría aportar su parte para contribuir a la conversión de este sendero en camino real, para conseguir antes de que termine este siglo lo que muchos siglos no han sido todavía capaces de obtener: dar plena satisfacción a la razón humana en relación con los temas a los que siempre ha dedicado su afán de saber, pero inútilmente hasta hoy (A 856, B 884).

No és moment ara de comentar aquestes explicacions de Kant sobre els avatars històrics de la raó ja que no és aquest el tema d'aquesta ponència. Sols diré que la història de la raó no pot oferir una justificació *a priori* dels dos mil anys de tardança en constituir-se i clausurar-se com a raó que s'autoanalitza transcendentalment.

La pregunta que ara ens podem formular és la següent: ¿la lògica transcendental aporta alguna novetat estructural a la lògica general? Deixant de banda les complexes relacions entre lògica formal i lògica transcendental, admetem (per no discutir-ho, però amb moltes reserves) que aquesta encara que siga més de dos mil anys després, fona-

menta l'altra; es tracta, però, d'una fonamentació transcendental, ja que la Lògica general en tant que analítica no requereix una fonamentació fora d'ella mateixa. Si se dona aquesta fonamentació ¿és possible que tal fonamentació de la lògica general aporte idees d'interés per al seu progrés per molt tancada i acabada que ja estiga?

Anticipe que el que vaig a sostenir en aquesta ponència és que d'aquestes difícils relacions entre lògica formal i transcendental naix l'aportació de Kant a la metalògica. I naix a propòsit d'un text (i d'un problema) al qual se li dona escassa relevància, almenys pel que jo sé, entre els hermeneutes. Es tracta de la justificació que fa Kant en el paràgraf 12 (B. 113-116) relatiu a què els clàssics transcendentalmentals (*quodlibet ens est unum, verum, bonum*) no són categories.

¿A què ve aquesta qüestió? El referit paràgraf és un afegitó a la segona edició de la Crítica en el qual, com acabe de dir, Kant es planteja la relació dels transcendentalmentals amb les categories: en el sistema de la raó ¿quin paper juguen el *unum*, el *verum* i el *bonum*? Els clàssics no els assignaven el paper de categories, sinó d'atributs de l'ésser; seguint el gir copernicà, Kant els hauria d'haver assignat el paper d'atributs del "Jo pense" (i així ho interpreta algun comentarista, erròniament al meu parer); tanmateix la solució de Kant és tota una altra i sorprenent. Vejam el referit text que aniré transcrivint i comentant:

En la filosofía transcendental de los antiguos se encuentra otro capítulo que contiene conceptos puros del entendimiento, los cuales si bien no se incluyen entre las categorías, debían valer, en su opinión, como conceptos *a priori* de objetos. Pero en tal caso aumentaría el número de categorías, lo cual es imposible [*una mostra més de que per a Kant la Lògica Transcendental està clausurada en el seu propi sistema*]. Estos conceptos están expuestos en la proposición tan famosa entre los escolásticos *quodlibet ens est unum, verum, bonum*.

Tot seguit Kant reconeix que tot i ser una doctrina obsoleta mereix atenció i explicació del seu origen: "Ahora bien —segueix— aunque la aplicación de este principio resultó ser muy pobre en cuanto a consecuencias (sólo proposiciones tautológicas) ('tautologische Sätze') y por ello en los tiempos modernos se acostumbra a presentarlo en la metafísica casi únicamente a título de cortesía [*si se'm permet una ironia, no estaria malament, seguint a Kant, reivindicar en certs corrents filosòfics, un principi de 'cortesía metafísica'*], un pensamiento que se ha conservado tanto tiempo, siempre merece, por muy vacío que parezca, una investigación sobre su origen, aparte de justificar la sospecha de que se debe a una regla del entendimiento que, como tantas veces, ha sido falsamente interpretada". És per aquesta raó, per aclarir l'origen d'aquesta tesi, del principi dels transcendentalmentals en l'enteniment humà, que Kant se n'ocupa del problema.

Doncs bé, la tesi inicial de Kant és la següent: "Estos supuestos predicados transcendentales de las cosas no son más que requisitos lógicos y criterios de todo *conocimiento de las cosas* en general, conocimiento al que atribuyen como fundamento las categorías de la cantidad, es decir la de *unidad*, la de *pluralidad* y la de *totalidad*."

Dues són les tesis enunciades aquí per Kant i que en el que segueix s'encarregarà de matisar: que són requisits lògics de tot coneixement en general i que descansen en les categories de la quantitat; són per tant les categories de la quantitat però, preses com a requisits formals del pensar en general, és a dir de la lògica general, així aquesta lògica hauria de tenir les característiques d'"unitat" (*unum*), "pluralitat" (*verum*) i "totalitat" (*bonum*). Per a Kant els clàssics feren una hipostatització real: prengueren

per material, relatiu a les coses mateixes, allò que solament eren lleis formals del pensament i ells les entenien com a tals: “Pero estas categorías, que en realidad deberían tomarse materialmente, como formando parte de la posibilidad de las cosas mismas, de hecho fueron usadas por los antiguos sólo en su sentido formal, como formando parte de la exigencia lógica de todo conocimiento y, no obstante, ellos mismos convirtieron desconsideradamente estos criterios del pensamiento en propiedades de las cosas en sí mismas”.

Kant ens narra aquí la inversió que segons ell feren els clàssics: passar del formal al real, hipostatitzar la raó formal; però la inversió realment la fa ell: el que eren estructures del ser passen a ser estructures del pensar lògic. Deixant de banda l'escàs valor històric que pugua tenir la interpretació kantiana del pensament medieval, el camí que segueix és sinuós i mostra les difícils relacions entre el formal i el transcendent. Les funcions lògico-formals que exigeixen les categories de la quantitat són la construcció de judicis universals, particulars i singulars; tanmateix les categories que fonamenten aquesta capacitat judicativa (unitat, pluralitat i totalitat) són susceptibles de ser reinterpretades com a condicions lògico-formals del pensar en general. Reconeix que aquest anar i tornar del formal al transcendent i a l'inrevés és un dels misteris del pensament kantian, misteri lligat a les complexes relacions entre anàlisi i síntesi en la epistemologia kantiana: el concepte és un producte sintètic que viu en el judici, la capacitat judicativa és sintètica, però la lògica que estudia la forma dels judicis és analítica; la unitat sintètica de la consciència és condició objectiva del coneixement, però aquesta proposició és analítica (B. 138). Deixe plantejat aquest tema que tot i ser relevant per a la naturalesa de la lògica, no és l'objecte d'aquesta ponència.

Tornem als transcendentals i les categories de la quantitat. Si són requisits lògics de tot coneixement, ¿en què consisteixen aquests requisits? L'explicació que dona Kant va a cavall entre els aspectes transcendentals, que ell refereix a la formació del concepte, i els formals que referirà a les condicions generals del pensar. Pel que fa al concepte l'explicació kantiana és la següent:

En todo conocimiento de un objeto hay *unidad* de concepto, la cual puede llamarse *unidad cualitativa*, en cuanto que sólo se piensa en ella la unidad que resume lo vario de los conocimientos, algo así como la unidad del tema de una obra de teatro, de un discurso o de una fábula. En segundo lugar, en todo conocimiento de un objeto hay verdad respecto de las consecuencias. Cuantas más consecuencias verdaderas se desprendan de un concepto dado, tantos más serán los criterios de su realidad objetiva. Esto podría llamarse *pluralidad cualitativa* de las características pertenecientes a un concepto en cuanto base común (no son pensadas como magnitud dentro del concepto). En tercero y último lugar está la *perfección*, consistente en que esa pluralidad reconduce, por su parte, a la unidad del concepto y coincide plenamente con este y con ningún otro, lo cual puede recibir el nombre de *completud* (*Vollständigkeit*) *cualitativa* (totalidad)” (B. 114).

Aquesta, extrapolació kantiana porta les categories a la formació de conceptes, no de judicis, i mostra la *unitat* (respecte a la pluralitat de continguts), *veritat* (respecte a les inferències) i *completesa* (respecte a què el concepte està format per tots els seus continguts i les seues inferències “y coincide plenamente con este y con ningún otro”). Són per tant requisits *transcendentals* de la formació sintètica d'un concepte. Però alhora són requisits *formals* de tot concepte, siga quin siga el seu contingut, i per tant requisits formals del pensar conceptual en general. Així ho resumeix Kant:

Así el criterio de posibilidad de un concepto (no el del objeto del mismo) es su definición, en la cual la *unidad* del concepto, la *verdad* de cuanto pueda derivarse inmediatamente de él, y finalmente la *completud* de cuanto ha sido extraído del mismo, constituyen lo que puede exigirse en orden a la formación del concepto completo (B.115).

Els requisits d'*unitat*, *veritat* i *completesa* es perfilen en Kant, en aquest passatge de la C.R.P. com a requisits del pensar en general, i per tant com a requisits lògic-formals de tot pensar possible.

Els mateixos principis els aplica Kant per a allò que avui anomenariem metodologia científica, en aplicar-los a les hipòtesis:

De la misma forma, el *criterio de una hipótesis* consiste en la inteligibilidad del fundamento explicativo asumido, es decir de su *unidad* (sin hipótesis auxiliar); en la *verdad* de las consecuencias que han de extraerse de él (concordancia entre ellas mismas y con la experiencia) y, finalmente, en la *completud* del fundamento explicativo en relación con las consecuencias que no nos remiten a otra cosa que a lo asumido en la hipótesis y que nos devuelven a *posteriori* analíticamente lo que había sido pensado a *priori* sintéticamente, y además concordando ambas cosas" (B. 115).

La mateixa estructura del coneixement científic està sotmesa als principis d'*unitat*, *veritat* i *completesa* que regulen les hipòtesis i les relacions amb les seues conseqüències. Convé parar esment en la idea que exposa Kant en el text citat relativa a què la *completesa* ens torna *analíticament* a posteriori el que havia estat pensat a priori *sintèticament*: el fonament de la *completesa*, segons explica ací Kant, recau en les estranyes i fecundes relacions entre anàlisi i síntesi: l'anàlisi ens retorna tot el que la *síntesi* ha posat (= construït) en la hipòtesi.

Però aquests tres principis que regeixen, o almenys Kant els explica així, tant la formació del concepte com la formació i funcionament de la hipòtesi, no són categories, tot i estar fonamentats en les categories de la quantitat. Kant s'havia proposat, aplicant un principi de "cortesía metafísica", explicar el seu origen i justificar la sospita que poden ser una regla de l'enteniment erròniament interpretada. Dit d'una altra manera regeixen la formació del concepte i la de les hipòtesis empíriques no perquè siguin categories específiques de la funció sintètica de l'enteniment sinó perquè són lleis generals de tota activitat de l'enteniment mateix: són lleis de la lògica general.

Abans de seguir per aquesta línia cap allà on vull arribar, que com tothom pot preveure a hores d'hara de la meua exposició, és a posar en relació aquests tres principis kantians amb els principis de la metalògica actual: consistència, decidibilitat i *completesa*, volgués fer una digressió sobre una interpretació, al meu judici no encertada, que apunta Torretti sobre aquest text.

Torretti sols aborda aquest text a propòsit d'introduir el problema de la unitat en la deducció trascendental. Torretti es refereix al paràgraf 15 (B.131) en el qual Kant introdueix el tema de la unitat sintètica de l'apercepció en aquests termes:

Esa unidad que precede a priori a todos los conceptos de combinación ("Verbindung")² no es la categoría de unidad mencionada en el §10 ya que todas las categorías se basan en funciones lógicas de los juicios. Pero resulta que en estos se piensa ya una combinación (Verbindung) y, consiguientemente, una unidad de conceptos

² Preferesc la traducció de "Verbindung" per "enlace" tal i com figura en la versió de José del Perojo en Edit. Losada.

dados. La categoría presupone, pues, la combinación, en consecuencia tenemos que buscar esa unidad (como unidad cualitativa, §12) más arriba todavía, es decir en aquello mismo que contiene el fundamento de unidad de diversos conceptos en los juicios y, consiguientemente, el fundamento de posibilidad del entendimiento, incluso en su uso lógico (B. 131).

En aquest text Kant es refereix a la unitat suprema de l'enteniment, funció unitària, facultat sintètica que és, evidentment, unitat qualitativa (i no quantitativa), ja que és la unitat del "Jo pense" i no la unitat de la summa o agregat de pluralitats donades.

Torretti, basant-se en la referència de Kant a la unitat qualitativa del paràgraf 12 interpreta aquesta com una primera introducció de la unitat de l'apercepció:

Ésta, como dijimos, no es unidad cuantitativa, sino lo que Kant llama unidad cualitativa, la unidad trascendental de los pensadores medievales, "unum quod cum ente convertitur" [*convé senyalar que Torretti no cita el mateix principi que Kant respecte dels transcendents*]. En el §12 de la Crítica (agregado en 1787) Kant se ha referido a esta clase de unidad en los siguientes términos: "en cada conocimiento de un objeto hay pues una unidad del concepto, a la cual puede llamarse unidad cualitativa, en cuanto con ella se piensa sólo la unidad abarcadora (Einheit der Zusammenfassung) de la múltiple de los conocimientos, como por ejemplo la unidad del tema en un drama, un discurso, una fábula". En el §15 nos dice que esta unidad hay que buscarla por encima de las categorías "a saber en aquello que contiene en sí el fundamento de la unidad de diferentes conceptos en juicios, y por tanto la posibilidad del entendimiento, aun en su uso lógico". De esta fuente unitaria de toda unidad pasa a hablarnos en los §§16 y 17".³

Pense que Torretti ha simplificat massa el problema identificant l'*unum* trascendental que Kant comenta en les categories amb la unitat sintètica de l'apercepció; i aquesta identificació, sense les matisacions oportunes, tergiversa el text del paràgraf 12 i la seua possible interpretació respecte de la lògica formal. Passaré ara a donar les raons d'aquesta crítica a Torretti:

1. És cert que Kant fa referència, en la introducció de la unitat sintètica de l'apercepció, a la "unitat qualitativa" del paràgraf 12, però la noció d'unitat qualitativa no és idèntica a la d'unitat de l'apercepció, aquesta és qualitativa, però no sols aquesta: la unitat del concepte també és qualitativa (com ha dit Kant en el paràgraf 12) i no és la unitat de l'apercepció: el concepte d'unitat qualitativa és més genèric que el d'unitat sintètica de l'apercepció: afecta per igual a la unitat analítica i a la unitat sintètica.

2. Torretti solament es refereix a la unitat, citant fins i tot la conversió de l'*ens* i l'*unum*, mentre que Kant considera globalment l'*unum*, el *verum*, i el *bonum*. Així, suposant que es tractara de la mateixa unitat aquesta interpretació no donaria compte del *verum* i el *bonum* dels quals, utilitzant el principi de "cortesía metafísica" cal donar explicació sobre el seu origen i la seua funció en l'enteniment.

3. En el paràgraf 12 Kant afirma que el fonament dels transcendents està en les categories de la quantitat (*unitat, pluralitat i totalitat*) i analitza les seues funcions respecte a conceptes i hipòtesis per relació a aquestes categories. En el text que cita Torretti (§15) Kant afirma explícitament que es tracta d'una unitat per damunt de la categoria d'unitat i que fonamenta tota funció unitària de l'enteniment.

4. Kant repetidament fa esment, en parlar de la funció trascendental de l'enteniment en la seua unitat sintètica, de fonamentar fins i tot el seu ús lògic, així diu: "Si

³ Torretti, *Kant*, Edit. Charca. Buenos Aires, 1980, p. 345.

existe, pues, la posibilidad de que yo me represente la identidad de conciencia en esas representaciones, ello se debe tan sólo a que puedo combinar (reunir, enlazar, *verbinden*) en una conciencia la diversidad contenida en unas representaciones dadas; es decir, sólo es posible la unidad *analítica* de apercepción si presuponemos cierta unidad *sintética*” i afegeix en nota a peu de pàgina: “la unidad sintética de apercepción es, por tanto, el concepto más elevado del que ha de depender todo uso del entendimiento, incluida la lógica entera y en conformidad con ella, la filosofía trascendental [*el subratllat és meu*]. Es más, esa facultad es el entendimiento mismo” (B. 133-134). Clarament distingeix Kant la unitat analítica de la sintètica, que li serveix de base quan de l'apercepció es tracta, però quan es tracta del sistema, de la lògica, la unitat sintètica regeix la lògica sencera, i en conformitat amb ella, la lògica trascendental.

Per totes aquestes raons identificar sense més l'*unum* amb la unitat de l'apercepció és, si més no, una simplificació d'un problema complex en les pàgines centrals de l'*Analítica dels Conceptes*. Intentaré ara desxifrar tota aquesta complexitat.

La unitat intervé en la formació del concepte, en la formulació de les hipòtesis, en la descripció de la funció trascendental de l'enteniment (és a dir, en la formulació de la naturalesa de l'enteniment mateix), en la caracterització del sistema trascendental i en la caracterització del sistema lògic-formal en general. Algunes, la majoria, d'aquestes funcions es refereixen a la unitat sintètica i l'última, la que fa referència al sistema lògic-general, es refereix a la unitat analítica. No pose en dubte que la unitat sintètica fonamenta la unitat analítica (a nivell conceptual, a nivell de consciència, i per tant a nivell trascendental), però quan es tracta no de la funció de síntesi (de l'enteniment com espontaneïtat respecte dels conceptes) sinó del sistema de la lògica (general o trascendental) la unitat analítica és un requisit superior, és com diu Kant repetides vegades l'exigència de concordància de l'enteniment amb ell mateix; i el principi suprem segons el qual l'enteniment no pot dissentir d'ell mateix és el principi de no contradicció: “la ausencia de contradicción interna constituye la condición universal –aunque únicamente negativa– de todos los juicios, sea cual sea el contenido del conocimiento y el modo según el cual se refiera al objeto. De no cumplir tal condición, esos juicios no significan nada en sí mismos (incluso prescindiendo del objeto)” (A. 150, B. 189-190). Sens dubte l'absència de contradicció és un principi de la unitat analítica del sistema de la raó al qual la unitat sintètica no pot contradir de cap manera.

M'atreviria a dir que la unitat sintètica és una funció de l'enteniment espontani que fonamenta i possibilita el coneixement objectiu, mentre que la unitat analítica és una exigència de la raó que fonamenta la seua propia consistència. A aquest respecte vull referir-me a una nota de Kant (al meu parer estranya) a la distinció dels judicis en *problemàtics*, *assertòrics* i *apodíctics*, en la qual fa el següent paral·lelisme: “como si el pensar fuese en el juicio problemático una función del *entendimiento*, del *juicio* en el asertórico y de la *razón* en el apodíctico” (A. 75, B. 100). Si els judicis apodíctics són els necessaris perquè la possibilitat coincideix amb les lleis mateixes de l'enteniment i expressen una “necessitat lògica”, serien aquells judicis la negació dels quals negaria la raó mateixa, la faria inconsistent.

Davant tota aquesta doctrina ens podem tornar a formular la pregunta que ha guiat tota aquesta digressió sobre lògica formal i trascendental, anàlisi i síntesi: ¿Què tenen a veure l'*unum*, el *verum* i el *bonum* amb les exigències de la raó, siga formal o trascendental? Del que es tracta ara és d'analitzar el text del paràgraf 12 que ja ha estat comentat a la llum de tots aquests principis i resoldre la pregunta inicial respecte a

l'aportació de Kant a la metalògica (formal, s'enten) des de la construcció de la lògica transcendental.

Com és sabut, al segle xx i un cop constituïda la lògica formal, es desenvolupa un nou camp d'investigació conegut com "metateoria" (metamatemàtica o metalògica). Hilbert en *Die logische Grundlagen der Mathematik* (1923) presenta la Metamatemàtica com una matemàtica "fins a cert punt nova" necessària per a la seguretat de la matemàtica i que té per objecte demostrar la no contradicció dels axiomes. És raonable pensar que el formalisme de Hilbert que deixava la matemàtica (és a dir, les ciències formals, lògica inclosa) sense fonament epistemològic possible necessitès d'un control formal dels sistemes: no tot sistema és vàlid, cal que acompleisca determinats requisits de control. En un article de Lukasiewicz i Tarski de 1930 ("Untersuchungen über den Aussagenkalkül") apareix per primera vegada l'expressió "metalògica",⁴ per supost recollint la iniciativa de Hilbert respecte a la metamatemàtica i estenent-la a la metodologia de les ciències deductives.

Els requisits que ha establert la metalògica que haurien d'acomplir els sistemes (bé que no és el cas aquí d'entrar en el tema de si els acompleixen o no, tasca a la qual es dediquen els lògics) són els de *consistència*, *decidibilitat* i *completesa*. Tot i que aquests conceptes són ben coneguts els enunciaré breument: per *consistència* s'entén que en un sistema no puga provar-se una proposició i la seua negació: és a dir que el sistema no siga contradictori (o si es vol que no viole el principi de no contradicció, principi suprem dels judicis analítics, com hem vist). Per *decidibilitat* s'entén que donada una fórmula qualsevol dins d'un sistema hi ha almenys un procediment finit (en un número finit de passos) per a demostrar si la fórmula és vertadera o no. I per *completesa* s'entén la propietat formal d'un sistema segons la qual totes les fórmules verdares poden ésser demostrades en el sistema. Lorenzen en la seua *Lògica Formal* en lloc de *completesa* parla de *totalitat* (en la traducció castellana, no he pogut consultar l'original): "un cálculo es *total*, es decir, toda implicación válida general es deducible".⁵

Doncs bé, entenc que les versions que dona Kant de la *unitat*, *veritat* i *bondat* respecte a la lògica formal es corresponen, si més no, amb aquests tres requisits de la metalògica: la *unitat qualitativa*, aplicada "a las reglas lógicas generales de la conformidad del conocimiento consigo mismo" (B. 116) és aquella unitat analítica que consisteix en l'absència de contradicció sense la qual aquests judicis no signifiquen res en ells mateixos; és per tant la noció de *consistència* de la lògica general (condició universal, bé que negativa, de tots els nostres judicis).

La *veritat* que es correspon a la categoria de pluralitat (pluralitat qualitativa) diu la *Crítica* que es refereix a la relació amb les conseqüències, i resulta equivalent, o corresponent almenys, a la de *decidibilitat*: donada una *pluralitat* (i aqueixa és la relació amb la categoria, relació portada pels pèls, és clar) d'enunciats es pot demostrar si són *vertaders* en el sistema lògic.

I per últim la *completesa qualitativa* (el *bonum*, en Kant lligat epistemològicament a la noció de totalitat en tant que aquesta implica *perfecció*, qualitat enunciada expressament en la *Crítica* en el passatge de referència) es refereix a què la pluralitat d'allò decidible es referesca com a totalitat (completesa) a la unitat del sistema, és a dir la completesa de la metalògica.

⁴ Totes aquestes referències històriques estan tretes de la *Historia de la lògica formal* de I. M. Bochenski, Gredos, Madrid, 1968, pp. 299-300.

⁵ Selecciones Científicas, Madrid, 1970, p. 52.

També podria estudiar-se la funció d'aquests conceptes en la lògica trascendental (no tant en la formació del concepte, tema del que ja parla Kant, sinó en el sistema global de la lògica trascendental). No vaig a entrar en aquesta via a la qual ja he fet referència al llarg de la ponència, simplement diré que la unitat trascendental és evident i ja ha estat comentada, la completesa apareix explícita en la, digam-ne, introducció a la analítica trascendental (B. 89): "que su tabla sea completa y que cubra todo el campo del entendimiento puro" i la decidibilitat apareix repetidament *in obliquo* quan Kant distingeix entre conceptes primitius i derivats i fa referència a la possibilitat de completar el sistema trascendental derivant-ne tots els conceptes *a priori*.

Aquesta via ens portaria a una mena de metalògica trascendental, que potser ens permetria parlar de metacategories (¿trascendentals clàssics?). Però el que jo he tractat d'esbossar és la metalògica "general" (formal) en la *Crítica*. Des d'aquest punt de vista és evident que la consistència, *completesa* i decidibilitat no són requisits intrateòrics (l'equivalent de les categories en la lògica trascendental) sinó metateòrics:

Por consiguiente, los conceptos de unidad, verdad y perfección no completan la tabla trascendental de las categorías, como si le faltara algo. Lo único que hacen, al prescindir de su referencia a objetos, es reducir su empleo a las reglas lógicas universales de la concordancia del conocimiento consigo mismo (B. 115-116).

Constitueixen, doncs, la metalògica de la lògica general. I tot i que en la *Crítica* és clar que la síntesi precedeix a l'anàlisi, jo crec que aquest principi val en lògica trascendental que és lògica de continguts (*a priori*), però en la lògica general (que fa abstracció de tot contingut) difícilment pot ni tan sols entendre's la síntesi mateixa (¿què seria una síntesi sense continguts?); la lògica general és analítica, i la metalògica que Kant li assigna té també fonaments analítics (al capdavall el principi de no contradicció). Kant és el pare del constructivisme per a la matemàtica, però no per a la lògica a la qual estava molt lluny d'identificar amb la matemàtica, més aviat seguí el camí invers: la matemàtica és sintètica ja que tracta d'individus, la lògica és analítica ja que tracta de conceptes. Per això ha pogut dir Hintikka "Lo que estamos acostumbrados a llamar lógica de la cuantificación en su forma general no habría sido lógica en absoluto para Kant, pues según Kant la lógica trata de conceptos generales solamente. La teoría de la cuantificación, se hubiera sentido forzado a decir Kant, depende de métodos 'intuitivos', no lógicos. Naturalmente, decir esto no es mucho más que otro modo de decir que los modos típicamente cuantificacionales de inferencia habrían sido llamados por Kant matemáticos en vez de lógicos".⁶ Així la lògica de Kant, com a conceptual i sense introduir individus, és molt pobra, comparada amb la lògica que renaix amb Frege i Russell, però és una, vertadera i bona, és a dir: consistent, decidible i completa.

⁶ J. Hintikka, *Lógica. Juegos de Lenguaje e Información*. Tecnos, Madrid, 1976, p. 165.

23/24

QUADERNS
DE FILOSOFIA I CIÈNCIA

SOCIETAT DE FILOSOFIA
DEL
PAÍS VALENCIÀ

VALÈNCIA

1994

Consell de Direcció i Redacció

Vicent Baggetto i Torres
Rafael Beneyto Torres
Josep Lluís Blasco i Estellés
Pascual Casany i Muñoz
Adela Cortina Orts
Antoni Defez i Martín
Roman de la Calle de la Calle
Domingo García Marzá
Vicent Martínez i Guzman
Fernando Montero Moliner
Fernando Pérez Herranz
Eduard Ranch i Sales

Secretaria

Antoni Defez i Martín (València)
Domingo García Marzá (Castelló)
Fernando Pérez Herranz (Alacant)

Edita

Societat de Filosofia del País Valencià

Maqueta

Antoni Doménech

Els articles publicats en aquest volum
són propietat dels seus autors

ACTES DEL VIIIè CONGRÉS DE FILOSOFIA
AL PAÍS VALENCIÀ
Guardamar del Segura (Baix Vinalopó)
Abril de 1991

FILOSOFIA TEORÈTICA I HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA

*¿Es pot jugar a escacs sense la reina?
(Wittgenstein, significat i coneixement) / 7*
Josep-Maria Terricabras

La crítica de Locke al innatismo y el sentido de su propuesta / 17
Hugo Aznar

La metalògica en la "Crítica de la Raó Pura" / 31
Josep Lluís Blasco i Estellés

L'ésser humà i el plantejament religiós / 41
Salvador Cabedo i Manuel

Conocimiento y probabilidad / 49
José Vicente Carceller Millán

"Referència del parlant" versus "Referència semàntica" / 59
Antoni Defez i Martín

Historicismo y apriorismo / 69
Fernando Montero

*Creencia, verdad e interpretación en la obra
de Donald Davidson / 79*
Carlos Moya

*Apuntes sobre la historia y la crítica en el
primer Ortega y Gasset / 89*
Eduard Ranch i Sales

Etnocentrismo y barbarie / 101
Vicente Sanfèlix Vidarte

LÒGICA I FILOSOFIA DE LA CIÈNCIA

La naturaleza de las leyes científicas / 111
Amador Antón Antón

El Teorema de los cuatro colores y la Epistemología de la Matemática / 121

Jesús Alcolea Banegas

La mecanització del raonament / 129

Enric Casaban

Reducción teórica y Progreso científico / 137

Pascual Casany i Muñoz

El método filosófico en la obra de R. Thom / 153

Fernando Pérez Herranz

FILOSOFIA PRÀCTICA. ÈTICA I SOCIOLOGIA

Ley y libertad en los "Ensayos" y en el "Tratado" de David Hume / 163

María Elósegui Itxaso

Sobre el sentido del positivismo jurídico en B. Pascal / 181

M.ª Carmen García Montoliu

Conciencia moral y razón práctica / 191

Vicente Merlo

El altruismo y la solidaridad en Aristóteles / 203

Josep Moncho

L'erreur de Hume: Faits et Valeurs / 213

Frédéric Sánchez

FILOSOFIA PRÀCTICA. ESTÈTICA

La Forma y el Existir / 233

Arnau Puig

John Dewey: Del Arte a la Estética generalizada / 251

Roman de la Calle de la Calle

Notas para un estética musical

(*"Le Marteau sans Maître"* de Pierre Boulez) / 263

Jesús Martínez Vargas